

میژووی ئالا و بەيداخ

ناوى كتىب: ميژووی ئالا و بەيداخ

نووسه‌رآن: هانس رايشهارت و هارى د. شوردىل

وه‌رگىرانى بۇ فارسى: بىھروز بېزايى

وه‌رگىرانى بۇ كوردى: سووسه‌ن محمد ميرخان

بەرواردىرىن و پىداچۇونەوهى: قەرهنى قادرى

دېزاينى بەرگ و ناوهوه: عەزىز عەبدولخالق

چاپخانەسى رۇزھەلات

مېژووی ئالا و بەيداخ

پىشەكىي نووسه‌رآن

هەزاران سال بەر لە ئىستا، بەيداخ و ئالاكان لەگەل مېژوو، بەتايىھەت لەگەل مېژووی جەنگەكانى مرۆڤايەتىدا پەيوەندىيەكى نەپچراوييان ھەبووه و، لە هەر رۇوداۋىكى مېژووبيي گەورە كە لە رابردوودا رۇوى داوه، بەيداخ و ئالاكان بەردەواام بەرچاۋ بۇونە. كاتىك كە سىزار سنۇورى گەمانىيە بەزاند، لىزىونى ئەو، "ويكسىلىيۇم"ى لە پىشەوهى خۆى بەرز كردىبووه، كە شىوهى سەرتايىي ئالاكانى ئەمرو بۇو.

شەركەرە خاچىيەكان بە دواى بەيداخىكدا كە لە لايەن "پاپا" وە پېرۇز كرابۇو، چۈونە ناو ولاتى پېرۇزەوه (قودس). ئەو كاتەيى كە ناپلىيون لە جەنگ لەگەل رۇوسىيا، پرۇس، بريتانيا، سويد و نەمسا (يەكىتىي نوئى يان يەكىتىي نەتهوەكان)دا بۇو، لە "لاپىزىگ"دا بەتهواوهتى تىك شكا. يەكىك لە گەورەترين دلەرلەكىكانى ئەوه بۇو، كە چۈن بەيداخەكەي خۆى بىارىزىت و بەسەلامەتى بۇ پارىسى بىگەرەننەوه.

لە سەرددەمى ئاشتىيشدا، رۇوداوه گەنگەكان بەبى بۇونى بەيداخ و ئالاكان رۇوييان نەدەدا. ئالاكان لە پىشەوهى سولتان و شاكان بۇون و لە كاتى رېۋەرسىمى ناشتن و شاردنەوهى دەسەلاتداران و سەردارە مەزنەكان، تەرميان بە ئالاكان دادەپوشىران. كاتىك كە لە شوينىكى گۆزى زەۋى، ولات يان دوورگەيەكى نوئى دەدۇزرايەوه، داگىرکەران وەكۈو يەكەمین و گەينىكتىرين ھىمما بۇ داگىركەرەن و خاودەندايىتى، ئالاى ولاتى خۆيان لەو شوينەدا بەرز دەكردەوه. لە سەرددەمى ئىستىيشدا، كاتى كە كۆمەلە خەلکىكى تۈورە و ناپازى دەيانەۋىت بىزازارىي خۆيان بەرامبەر ولات، حزب يان رېكخراوېك پىشان بەهن، بەيداخ و ئالاكانىان دەسووتىئىن.

ئەم كتىبە لە كۆمەللىك "بۇچى" و "چۈن"ى مېژووی بەيداخ و ئالاكان دەكۈلىتەوه. بە رېكەي ئەم كتىبەوه

خوینه‌ری گهنج تی دهگات، که چون ئالا نه‌ته‌وه‌بییه‌کان، له روروی شکل و رهنگه‌وه، کارتیکه‌ریی میزرووی و لاته‌کانیان له‌سهر بوروه. له لایه‌کی ترهوه، ئهوان چون کارتیکه‌رییان له‌سهر رهوتی رهوداوه‌کان بوروه، يان به واتایه‌کی تر، میزروویان دروست کردوه.

پیشہ‌کیی و هرگیز

گرنگی ئەم کتیبه له‌هدايە، که نووسه‌ران چوونه‌ته ناو ناخى میزرووه و ههولیان داوه، که به بهلگه‌وه و لامی ههندیک پرسیار سه‌باره‌ت به سه‌رهه‌لدانی بهیداخ و ئالاکان بدوزنه‌وه. گرنگییه‌کی ترى کتیبه‌که باسى پیکهاته‌ی ئالا، رهنگ و قهباره‌یان ده‌کات، ههروهه‌ها ئالا و بهیداخیان له رهوتی میزروودا داوه‌ت به‌ر باس، که چون پیک هاتوون و به هۆی رهوداوه سیاسى و میزرووییه‌کانه‌وه ئالوگوریان به‌سهردا هاتووه.

ئالاکان هر له سه‌رهتادا فۆرم و پیکهاته‌ی چهقبه‌ستوویان نه‌بوروه، بهلکو خیرا دۆخى سیاسى و جوگرافى کاریان تىدا کردوه و فۆرمیکى تريان به‌خۆوه گرتووه.

ئەم کتیبه زانیاريی باش سه‌باره‌ت به ئالا و ئالاناسى ده‌داته خوینه‌ر. کتیبى "میزرووى ئالا و بهیداخ" ده‌توانیت بۆ قوتاوخانه‌کانى هه‌ریمی کوردستان گهله‌لیک به‌سوود بیت، تهنانه‌ت بۆ ئەوانه‌يش که به دواى زانیاريی گشتیشدا ده‌گه‌رین. له‌بهر گرنگی کتیبه‌که که په‌یوه‌ندىي به ئالاى و لاتانه‌وه هه‌ي، پریارم دا "پیناسه‌ی ئالاى نه‌ته‌وه‌بیی کوردستان" يش بخمه ناو کتیبه‌کوه.

سووسه‌ن محمد میرخان

پیrst

پیشہ‌کیی نووسه‌ران 8

پیشہ‌کیی و هرگیز 9

چون بهیداخ و ئالاکان هاتوونه‌ته دى؟ 11

بۆچى بهیداخیان به‌کار ده‌هینا؟ 11

پیشەنگیي ئالا و بهیداخه‌کان چى بورو؟ 12

ولکسیلیوم چىيە؟ 14

بەيداخ وەکو ئالاى سه‌ربازى، چون گېشته ئه‌ورووپا؟ 15

جياوازىي نیوان بهیداخ و ئالا له چيدايە؟ 17

چ جۆره ئالا، بۇنيان هه‌يە؟ 19

كەى و چون ئالاکان هه‌لددەدرىن؟ 21

گرنگترین ئالای پەيوەندىكىرن لە كەشتىيەكاندا 21	
ئەلمانيا: پىنج ئالا لە سەد سالدا 22	
ئالاي ئەلمانيا لە چ رەنگىڭ يېڭىكەنلىك ھاتووه؟ 23	
يەكەمین جار چ كاتىڭ رەنگەكانى رەش، سوور و زېرىن لە ئالاي ئەلمانيادا لەدايىك بۇون؟ 24	
يەكەمین ئالاي نەتەوھىيى ئەلمانيا چى بۇو؟ 26	
كە ئەلمانيا دوو ئالاي نەتەوھىيى ھەبۇو؟ 28	
بريتانيايى گەورە: لە سى ئالا يەكىل دروست بکە 31	
كام ئالا لەگەل ئالاي نەتەوھىيى بريتانيادا يەكىان گرتەوە؟ 31	
خاچى ئەندرياس چ رووداۋىكمان بەبىر دىئننەوە؟ 32	
خاچى پاتريك چۆن چووه ناو ئالاي نەتەوھىيى بريتانياوە؟ 34	
دانمارك: خاچىلەك لە ئاسماňوھ كەوتە خوار 36	
ئالاي دانمارك «دانبرووگ» لەسەر بنەماى چ ئەفسانەيەكەوھ ھاتۇتە كايھوھ؟ 36	
ناوى «دانبرووگ» لە كويۇھ ھاتووه؟ 37	
بۇچىسى ئالىدى تاجى ئالىدى دانبرووگ ھەلگىران؟ 38	
فەرەنسا: رېڭايەكى درېز بۇ «تىركۈلۈرى» 40	
بۇچى ئالاي فەرەنسا بە «تىركۈلۈرى» ناودىئى كراوه؟ 41	
يەكەمین ئالاي نەتەوھىيى فەرەنسا چۆن بۇوھ؟ 40	
سويسرا: جووتىياران لە بەرامبەر شەركەراندا 44	
بەيداخى شويتسەكان بە چ شىۋەيەك بۇو؟ 44	
بۇچى سەربازە بەكرىڭيرلاوه سويسرييەكان لە ھەموو جىڭەيەكدا لايەنگريان ھەبۇو؟ 46	
وپلايەتە يەكگەرتووھەكانى ئەمرىكا: بۇ ھەر وپلايەتىڭ، ئەستىرەيەك 48	

جنهنگى سەربەخۆيى لە كويۇھ دەستى پى كرد؟ 48	
بۆچى شۇرۇشكىرىھكان ئالاى كۆمپانىيەكى بازركانىيەن بۇ خۆيان هەلبىزاد؟ 49	
ئازلىدى ئەس تىرەدار چىقۇن پېكەتەت؟ 51	
بۆچى بريتانييەكان يەكىل لە دوورگە هوڭەندىيەكانى كارائىيەن داگىر كرد؟ 52	
كەنەدا: سەد سال پىكىدادان لەسەر ئالا 54	
بۆچى لە كەنەدا لەسەر ئالا پىكىدادان پرووى دا؟ 54	
بۆچى ژمارەيەكى زۆر لە كەنەدىيەكان ئالايەكى نویيان دەۋىست؟ 55	
رەنگەكانى ئالاى كەنەدا چ مانايمەكىان ھەيە؟ 56	
مەكزىك: خواوهنىك رېكەيەكى پېشان دا 58	
چۈن ئازتهكەكان شوينى پايتەختى خۆيان دۆزىيەوە؟ 58	
بۆچى كاكتوس و ھەلۋە قەدەغە كەران؟ 59	
بۆچى ماكسىمەيليانى نەمساوى، بۇو بە ئىمپراتورى مەكزىك؟ 59	
توركىيا: خەونىك ھەرەشە لە ئەورووپا دەكىد 63	
كەوانەى مانگى ئالاى توركىيا چ مانايمەكى ھەيە؟ 63	
پىناسەى ئالاى نەتەوھىيى كوردستان 65	
رەنگەكان 65	
دروشمى نەتەوھىيى: 66	
چۈنەتىي پىكەتەي رەنگەكان: 67	
ولاتە سەربەخۆكانى جىهان 68	
ئاس 69	

ئەفرىيە	73
ئەمرىك	77
ئەورووپ	80
ھىما و ئالاكانى كۆمارى ئەلمانىيائى فيدرال و ويلايەتكانى 84	85
ئوستراليا و زەرياكان (ئوقيانوسىيە) 84	